

МИСЛИТЕЛІ
НІМЕЦЬКОГО
РОМАНТИЗМУ

М И С Л И Т Е Л І
Н І М Е Ц Ь К О Г О
Р О М А Н Т И З М У

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ББК 87.3 (4НІМ)
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)

та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденройтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редпат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філядельфія, США)
Гельмут Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цяпало (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваєр (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн *Олени Рубановської*
Верстка *Ірини Шумади*
Коректура *Алли Журави, Лідії Левицької*

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. —
Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

• ЙОГАНН ГЕОРГ ГАМАНН

(Johann Georg Hamann)

Письменник, богослов і мислитель. Народився 27.08.1730, Кенігсберг, Пруссія; помер 21.06.1788, Мюнстер, Вестфалія.

Гаманн був одним із перших німецьких мислителів, який започаткував інтелектуальну революцію проти доби Просвітництва і раціоналізму. Його блискучі, але хаотичні писання, головню збірник літературно-теоретичних творів п. з. *Kreuzzüge eines Philologen* (Хрестові походи філолога), написаний 1762 р., а особливо частина *Aesthetica in nuce*, мали великий вплив на мислення Гердера і Гете і на розвиток періоду «Бурі й Натиску».

Гаманн студіював теологію, право і стародавні мови. Він подорожував в Англії, Швейцарії і Німеччині, набув великого досвіду як домашній учитель, журналіст і підприємець, а через свої внутрішні переживання виробив свого роду суб'єктивні релігійні й естетичні погляди та містичне бачення світу. Знаний як «Маг Півночі».

Гаманн вважав, що «поезія є рідна мова людства». Він писав під впливом Старого Заповіту, давніх греків і Шекспіра. Його ідеї дали згодом філософські імпульси творчості Шеллінга, Гегеля і Кіркегора.

ІЗ ПРАЦІ «AESTHETICA IN NUCE:» РАПСОДІЯ В КАБАЛІСТИЧНІЙ ПРОЗІ»

Праця Й. Г. Гаманна «*Aesthetica in Nuce: Eine Rhapsodie in Kabbalistischer Prose*» започатковує повернення до перерваної Просвітництвом середньовічної традиції, значне місце в якій займало вчення Кабали, що нібито походить ще від ангелів, що зійшли на землю (див. Бут. 6, 1–6), і символічно тлумачить зміст Святого Письма. Світ під впливом романтизму знову сповнився, принаймні на сторінках романтичної літератури, духами різного походження та дивовижними пригодами.

Odi profanum vulgus & arceo.
Fauete linguis! carmina non prius
Audita, Musarum sacerdos,
Virginibus puerisque canto.
Regum timendorum in proprios greges;
Reges in ipsos imperium est Iouis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio mouentis.

HORATIVUS²

Не ліру і не пензель, а — заступ для моєї Музи, щоб прибрати тік священної літератури! Вітання Архангелові над реліквіями мови Ханаану,³ що на гарних ослицях⁴ перемагає в змаганні! Але мудрий ідіот Греції випозичає Евтифронові⁵ гордих жеребців для філологічного турніру:

Ερμούγενοσ: Καί μεν δη, ω Σωκράτεσ, ατεχνωσ γε μοι δοκει ωσπερ οι ενθουσίωντεσ εξαιφνησ χρησμοδειν.
Σωκράτεσ: Καί αιτιωμαί γε, ω Ερμούγενεσ, μάλιστα αυτην αλο Ευθυφρονοσ του Παντιου προσπελτωκεναι μοι

З німецької переклав
Василь Расевич
за виданням:
<http://gutenberg.aol.de>

¹ Букв. з лат.: «Естетика в горішку»: напевне, тут можна засоціювати тему горіхового ядра та лушпиння, тобто — натякається на пошук сутнісного ядра нової естетики, яка, як можна прослідкувати в даному тексті, стає поверненням до призабутих архаїчних основ.

² Юрби цураюсь, нехтаємничних;
Не мовте й слова! Пісню якої ще
Ніде не чувши, — муз служитель,
Дівчатам і хлопцям співатиму.
Лякливим людом правлять володарі,
Юпітер — ними, бо ж поборов колись
Гігантів славно й з того часу
Порухом брів він керує світом.
Гораций. Оди, 2; 1. Пер. А. Содомори

³ Ханаан — державне утворення 8–2 тисячоліття до Р. Х. на території Палестини, Сирії та Фінікії, заселене семітськими та несемітськими племенами; перебувало під впливом Єгипту і Гетського царства, а з кінця 2 тисячоліття до Р. Х. поступово завойовується ізраїльськими племенами.

⁴ Відсилаємо до «Тріумфальної пісні Девори» з Книги Суддів 5, 10:
Ті, хто їздить на білих ослицях,
Хто сидить на килимах та дорогою ходить,
— оповідайте!

⁵ Евтифрон — персонаж ранніх («Сократичних») діалогів Платона, виступає як натхненник Сократа.

⁶ Гермоген: Сократе, дивним видається мені, що ти раптом став пророчити як навіжений. Сократ: Я впевнений, Гермогене, що найбільше Евтифрон з Проспалт має вплив на мене, зранку-бо багато був з ним та слухав. Боюсь вдохновенних, бо не лише вуха наповнюють демонічною мудрістю, але й душа. Видається мені, що потрібно зробити так: користуватись цією мудрістю сьогодні, а завтра відвернемо нещастя очищенням, віднайшовши того, хто це робить дивовижно, якогось священика чи мудреця — допоможи мені, поки не побачиш, якими насправді є коні Евтифрона.

З тексту можна зрозуміти тоді, що найбільш ймовірно за «мудрого ідіота Греції» Й. Г. Гаманн має Сократа. Тоді зрозумілим видається і те, чому автор на свій розсуд додав до тексту Платона фразу *προβαλλε μοι, οφρα ιδηται οιοι ΕΥΘΥΦΡΟΝΟΣ ΠΠΠΟΙ* (допоможи мені, поки не побачиш, якими насправді є коні Евтифрона (порівн: *Platonis Opera. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Ioannes Burnet. Tomus I. — Oxonii, 1967. — P. 396*): з одного боку — щоб показати друге джерело свого творчого натхнення — античну традицію, а з іншого — їх збалансувавши, натякнути на трансцендентне джерело мови і зробити підказку для читача, як віднайти ключ розуміння його тексту. Важливим цей момент є й з огляду на особливість стилю романтиків. Тут педантичний філолог може бути доведеним до шалу. «Греки і римляни» не мають самоцінності; вони лише натхненники і інструмент віднайдення себе, стиль висловлювання — уривчастий фрагмент, що залишає місце для індивідуальної співтворчості читача, а рідна німецька мова — пластичний матеріал для вправного і відважного мистця: ситуація, що не може бути зрозумілою для українських філологічних «законників».

⁷ Надання поезії втраченої колись, під тиском ідеології Просвітництва, вартості — це одна із великих заслуг романтиків. Потім ми почуємо про надану С. Кіркегором перевагу поезії перед філософією, що в нашому закутку було перефразоване О. Забужко на тему письменницького ремесла. Навіть спровоковане наміром «лікуватись від романтизму» Ніцше вівське «поети брешуть» вже не здатне повернути моральну силу антиподові поезії — науці.

⁸ Тема, що так легко була підхоплена традицією «філософії життя» й зараз вже перетворилась на банальну частину потоку свідомості сучасного обивателя.

⁹ Усе ж те, що світлом докоряється, стає явним, бо все, що явне стає, то світло.

Еф. 5, 13

¹⁰ Напевне, натяк на кабалістичного Адама Кадмона, що є опрацюванням властивостей неназваного Бога, тобто — його виходом із «негативності» Свого існування як чистої можливості (біблійна тема: «І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують...» Книга Буття. 1, 26), що поєднався із земним втіленням через гріхопадіння. Цю традицію можна помітити ще в раніших постанях індуїстського «Пуруші», іранського Гайомара, пізньоантичного «антропоса», а також в думанні Аль-Арабі, «п'ятилиснику» Агріппи фон Неттесгайма, «арканах» Парацельса, «мікрокосмі» Майстра Екгарта чи Г. Сковороди, ідеї «надлюдини» Ф. Ніцше тощо. Але в цілому її можна витлумачити як символ відваги бути, що найбільш яскраво характеризує європейську цивілізацію і виразно проступає в творах романтиків.

¹¹ З лат.: приклад Бога є у кожному малому образі (Маніліус. *Astron.* Кн. IV).

*εωθεν γαρ πολλα αυτω συνην και παρειχον τα ωτα κινδυνευει συν ενθουσιων ου μονον τα ωτα μου εμπλησαι της δαιμονιας σοφιας, αλλα και της ψυχης επιληφθαι δοκει συν μοι χρηναι ουτωσι ημας ποιησαι, το μεν ημερον ειναι, χρησασθαι αυτη — αυριον δ Παν και υμιν συνδοκη, αποδιοπομπησομεθα τε αυτην και καθαρουμεθα, εξευροντες οστις τα τοιαυτα δεινος καθαιρειν, ειτε των ιερων τις, ειτε των σοφιστων — — προβαλλε μοι, οφρα ιδηται οιοι ΕΥΘΥΦΡΟΝΟΣ ΠΠΠΟΙ.*⁶

Поезія — материнська мова людського роду;⁷ як садівництво є старшим від рільництва, малювання від письма, спів від декламування, притчі від їх тлумачення, обмін від торгівлі. Глибокий сон був спокоем наших пращурів, а їхній порух — запаморочливим танцем. Сім днів вони сиділи в повному мовчанні роздумів, або в здивуванні, й відкрили свого рота лише для крилатих висловів.

Чуття і пристрасть промовляють і не розуміють нічого, крім образів. В образах полягає цілий скарб людського пізнання та блаженства.⁸ Перший вибух творіння і перше враження його літописця, перша з'ява і перша насолода природи поєднуються в слові. Хай буде світло! Цим розпочинається відчуття присутності речей.⁹

Врешті БОГ коронував чуттєве одкровення Його величі через шедевр людини. Він створив людину в божественній постаті; Він сотворив із неї образ Божий. Ця воля Першотворця розв'язує найзаплутаніші вузли людської природи і її призначення. Сліпі погани розпізнали невидиме, яке людина назвала БОГОМ. Завуальована фігура тіла, лик голови і контури рук є видимою схемою, в межах якої ми рухаємось; все ж насправді є нічим іншим, як вказівним пальцем прихованої в нас людини.¹⁰

Exemplumque DEI quisque est in imagine parua¹¹

Перша їжа походила із рослинного царства; молоко давніх, вино;¹² найстарішим поетичним мистецтвом називає їх схоліаст [...];¹³ також і перший одяг людини був рапсодією про фігові листки.

Але ПАН БОГ зробив зі шкур одяг і вдягнув їх, наших предків, які навчилися сорому пізнання добра і зла. Якщо природна потреба є винахідницею зручностей та мистецтв, то можна подвійно подивлятися, як в країнах Сходу могла виникнути мода вдягатися, до того ж у тваринні шкури. Чи міг би я наважитись на припущення, яке я вважаю, принаймні, наділеним сенсом? Я пов'язую походження цього вбрання із загальним змістом тваринних характерів, який став відомим Адамові завдяки спілкуванню із старими поетами (воно мовою Ханаану називається абаддон, а еллінською — аполліон¹⁴) і який спонукав першу людину під покровом вичинених шкур розповсюджувати споглядальне пізнання минулих і майбутніх подій на прийдешній світ.

Говори, щоб я тебе бачив! Це бажання було сповнене творінням, яке є мовленням до творіння через творіння; оскільки день промовляє до іншого і ніч виявляє інших. Їх гасло пробігає через усі краї аж до межі світу і їхні голоси чуються в будь-якій говірці. Провина може перебувати там, де їй завгодно (але не в нас): в природі немає для нашого використання нічого, окрім *turbatverse*¹⁵ і *disiecti membra poetae*.¹⁶ Їх збір належить вченим, їх тлумачення — філософам, а їх наслідування¹⁷ — ще відважнішим! Привнесення їх у долю людства є покликанням поетів.

Промовляти — означає перекладати з мови ангелів на мову людей, тобто — перетворювати думки в слова, речі в назви, образи в знаки, які могли б бути поетичними чи кириологічними, історичними чи символічними, чи ж ієрогліфічними, філософськими або ж характеристичними. Цей тип перекладу (розуміємо — мовлення), аніж будь-який інший, має набагато більше

Схолиаст (схолиаст) — автор схолий (з старогр. «схолион» — тлумачення) — критичних зауважень, пояснень випадку — навіщо ж вино.

12 Очевидним виглядає екстатичне розуміння Й. Г. Гаманном мистецтва поезії; в протилежному випадку — навіщо ж вино.

13 Схоліаст — автор схолий (з старогр. «схолион» — тлумачення) — критичних зауважень, пояснень випадку — навіщо ж вино.

14 Абаддон — букв. «загибель», близьке до Ангела смерті уособлення пізваної лише Богом глибокої таємниці, прізви потойбіччя:

Голий шеол перед Ним,
І нема покриття Абаддону.
Він над порожнечою північ простяг,
На нічому Він землю повісив.

Кн. Йова. 25, 6—7;
в тяжіючій до античної традиції християнській мітології — виступає під іменем Аполліон (з гр.: «губитель»):

І засурмив п'ятий ангол, —
і я побачив зорю,
Що спала із неба додолу.
І їй даний був ключ від криниці безодньої.
І вона відімкнула криницю безодню, —
і дим повалив із криниці,
мов дим із великої печі.
І затьмарилось сонце і повітря
від криничного диму.
І мала вона над собою царя, ангола безодні;
Йому по-єврейському ім'я Абаддон,
А по-грецькому звався він Аполліон!
Об'явлення. 9, 1—2, 11

15 Букв. лат.-нім.: безлад строп.

16 Букв. з лат.: розкидані частини поета (фрагмент з Гораций. Сатири. Кн. 1, Сат. 4, вірш 62).

17 Ймення відкинувши, вчися, Луцілію,
вірш укладати.
Так співця наслідувати будеш.

Авсоній. Epist. V.

спільного із зворотною стороною тапети або із сонячним затемненням, яке ми бачимо в наповненій водою посудині.

[...] Але творіння ариени звужується до творіння людини, як епічне поетичне мистецтво до драматичного. Перше сталося через слово, а останнє — через дію. Серце, будь неначе спокійне море! Прислухайтесь до поради: дозвольте тим, хто панує, зробити нас людьми, за рівним нам образом! Побачте зроблене: і ПАН БОГ зробив людей із жмені глини. Порівняй пораду і зроблене; молись разом із співцями псалмів до сильного промовця,¹⁸ разом із євангелисткою апостолів — до вдаваного садівника,¹⁹ разом з послідовниками еллінських мудреців і талмудичними книжниками до — вільних гончарів.²⁰

Ієрогліфічний Адам є історією цілого роду в символічному колесі, а характер Єви — оригіналом для гарної природи і систематичної економії, яка не записана згідно з методичною святістю на чільному листку,²¹ а утворюється в землі і є прихованою в нутрох, в нирках самих речей.

Віртуози теперішнього еону,²² на яких ПАН БОГ наслав глибокий сон! Ви, жменька благородних! Скористайтесь з цього сну і сотворіть з ребра цього Евдиміона новітнє видання людської душі, яку бард нічних співів здалека бачив у своєму вранішньому сні.²³ Наступний еон прокинеться наче велет із сп'яніння, щоб обійняти вашу музу, і радісно свідчити: це ж є нога з моєї ноги, тіло з мого тіла!

[...] Все ж ми можемо бути людиною без того, щоб обов'язково стати автором. Та той, хто вимагатиме від добрих друзів того, щоб вони бачили письменника без людини, є більше схильним до поетичних, аніж до філософських абстракцій. Отже, не пхайтесь в метафізику прекрасних мистецтв, не довершившись в оргіях (Orgia nec Pentheum nec Orpheum tolerant²⁴) і елевсинських тайнах.²⁵ Та чуттями є Церера,

¹⁸ Скуштуйте і побачите, який добрий Господь, Блаженна людина, що надію на Нього кладе!
Книга Псалмів. 33, 9

¹⁹ Промовляє до неї Ісус: «Чого плачеш ти, жінко? Кого ти шукаєш?» Вона ж, думаючи, що то садівник, говорить до Нього: «Якщо, пане, уз'яв ти Його, то скажи мені, де поклав ти Його, — і Його я візьму!»

Ів. 20, 15

²⁰ Чи гончар не має влади над глиною, щоб із того самого місива зробити одну посудину на честь, а одну на не честь?

Рим. 9, 21

²¹ Тут, напевне, масмо алегоричне Гаманнове тлумачення «тфіллін» (гр. «філакерії») — маленьких коробочок з текстом десяти заповідей, що їх ортодоксальні євреї, перш ніж почати молитву, прив'язують спеціальними ремінцями до чола і правої руки, тобто іншою мовою — відірване від життєвої стихії тлумачення біблійних принципів.

²² Еон (з старогр. «вік», «епоха») — певний тривалий період в духовній історії всесвіту, що персоналізується в певній істоті, яка представляє один з аспектів абсолютної. Порядок слідування еонів визначений, і кожен з них наділений певними, притаманними йому, ознаками. В сукупності усі еони складають «плерому» (старогр. «повнота»), абсолютну істоту. Традиція вживання цього терміну пов'язана із елліністичними містичними культами, неоплатонізмом та гностицизмом, будучи інтегрованою кабалістичним вченням, впливає на містичну традицію Середньовіччя. Одним з її продовжувачів у новітній час є К.-Г. Юнг, можна помітити її сліди і в сучасній філософії. Ну а український читач може познайомитись, запримітити її у провінційному варіанті, у магічних штукарствах галицьких письменників старішої нової генерації. Зачеплення цієї тематики романтиками, насамперед, пов'язане із пронизуючому їх творчість відчуттям сповнення християнської історії, переживанням спровокованої цією подією кризи і очікуванням оновлення в новій епосі.

²³ Так, замість просвітницької метафори дня і сонця приходять романтичні супінки, ніч та, в кращому випадку, місяць; замість свідомості, розуму і пильнування — несвідоме, інстинктивне і сон. Але, за умови збереження рівноваги, це єдиний шанс людини на повернення до самої себе.

²⁴ Оргії не зносять ні Пентея, ні Орфея.
Бекон. De Augm. Scient. Lib. II. Cap. XIII

²⁵ Містерійний культ Деметри і Прозерпіни в грецьку давнину, що звичайно відбувався у місті Елевзіс (на захід від Атен), пов'язаний із ідеєю смерті та відродження.

а Бахус²⁶ — пристрастями, ці древні опікуни гарної природи:

Bacche! veni dulcisque tuis e cornibus vva
Pendeat, & spicis tempora cinge Ceres!²⁷

[...] О, музо, ти як вогонь ювеліра, як мило в руках пральки!²⁸ Вона наважиться прояснити різницю природного вжитку почуттів від неприродного застосування абстракцій, через що наші поняття про речі стануть настільки ж скаліченими, наскільки ім'я Творця оскверненим і приниженим. Я розмовляю з вами, греки! Тому що ви вважаєте себе мудрішими за камергерів з гностичним ключем. Спробуйте якось прочитати Іліаду, якщо ви раніше з допомогою абстракції спробували змалювати перспективу обох голосних звуків α та ω , і скажіть, що ви думаєте про поетові розум і милозвучність!

Μῆνιν αἰεῖδε, θεᾶ, Πηληϊάδεω Ἀχιλλῆος²⁹

Дивіться! Великі і малі Мазори світової мудрості потопили в гріховних потоках текст природи. То чи не мусили б всі викинути у воду свої прикраси і багатства? Однак ви творите набагато більші чудеса, ніж ті, якими колись потішалися боги,³⁰ а саме, переконаєте людський рід з допомогою дубів³¹ і соляних стовпів,³² через кам'яніючі і алхімічні перетворення та притчі. Ви робите природу сліпою, а саме для того, щоб вона стала вашим поводитирем! Ви вже не раз самі собі виколювали епікурейством³³ очі, для того, щоб вас мали за пророків, які висмоктують пророцтва із своїх п'яти пальців. Ви хочете панувати над природою і зв'яжете свої руки і ноги стоїцизмом,³⁴ щоб можна ще зворушливіше патякати про діамантові окуви долі у мішанині ваших віршів.

Такий філософ, як Савл,³⁵ творить монаші закони. Та лише пристрасть дає як абстракціям, так і гіпотезам руки, ноги і крила, образам та малюнкам — дух, життя і язик. Де ж є швидші висновки і де утворюється розкотистий грім красномовності і його подруга — односкладова блискавка?

²⁶ Церера — римська богиня родючості, відповідає грецькій Деметрі.

Бахус — римський бог вина, сп'яніння і екстазу, відповідає грецькому Діонісові.

²⁷ Бахусе! Прийди, хай з рогів твоїх виноград звисає, увінчай свої скроні колоссям Церери.
Тібулова Книга. II, Елег. I

²⁸ І хто витерпить день Його прибуття,
і хто встоїть, коли Він з'явиться?
Бо Він як огонь той у золотаря,
і як у пральників луг.

Кн. Малахії. 3, 2

²⁹ Гнів оспівай, о богине, Ахілла, сина Пелея.
Гомер. Іліада, кн. I, 1. Пер. Б. Тена

³⁰ «І боги люблять жартувати».
Сократ в діалозі Платона «Кратил»

³¹ Сократ до Федра: Розповідали ж у святилищі Зевса Додонського, що слова дуба були першими віщуваннями. Людям того часу, — не були ж вони такими розумними, як ви тепер, — вистачало простодушно слухати або дуба, або скелю, аби тільки вони говорили правду. А для тебе, звісно, не байдуже, хто говорить і звідки він, бо ти не зважаєш тільки на те, чи справді є так, як він говорить, чи ні.

Платон. Федр. Пер. Й. Кобова.

³² Ймовірно, що це натяк на біблійну тему дружини Лота.

³³ Вчення елліністичного філософа Епікура (341—270 рр. до Р. Х.) та його послідовників, що виходить із принципу свободи волі, душевного спокою та безпристрасності, що перебувало в опозиції до стоїцизму, з часом — життєва мудрість, що ґрунтувалась на чуттєвих насолодах.

³⁴ Філософське вчення життєвої мудрості періоду еллінізму, основними принципами якого були природність та відстороненість індивідуального існування, що тлумачились як основна запорука добродесності. Однак рисую, що поєднувала протистоячі один одному стоїцизм та епікурейство, і яка, як виглядає з тексту, є важливою для Гаманна, є переконання в сутнісній непізнаності світобудови та виховання здатності до змирення із цим.

³⁵ Йдеться про апостола Павла (до хрещення — Савл). Виглядає так, що Гаманн також належить до традиції негативної оцінки ролі Св. Павла в християнській історії.

³⁶ Миттєве, мов та блискавка вночі,
Що, спалахнувши, вирве з чорноти
І нам на мить покаже небо й землю,
Та ми не встигнемо й сказати: «Глянь!» —
Як знов їх паша темряви поглине...
В. Шекспір. Сон літньої ночі. Дія I, сц. 1.
Пер. Юрія Лісняка

Brief as the lightning in the collied night,
That (in a spleen) unfolds heav'n and earth
And ere man has power to say: Behold!
The jaws of darkness do devour it up.³⁶

³⁷ Кордон з Римською імперією, який тривалий час утримували германські племена, посунувся далеко на північ в епоху Романтизму: але вже не під тиском легіонів, а з допомогою зачаровуючої магії гелленістичної культури. За кілька десятиліть німецька культура повернула собі те, що втратила за допомогою військової вправності. Втім, повернула вже у вигляді створеного філологами та істориками німецького міфу про «греків і римлян», що лише в 20 столітті почав ставитись під сумнів, а на східно-європейському узбіччі й надалі має статус незаперечної наукової правди. Спровокована успіхами археології (відкриття міст Геркуланум і Помпеї) дискусія є одним з вирішальних компонентів контексту романтизму. Далі, після тексту Гаманна, читачеві будуть запропоновані два фрагменти із творів Вінкельманна і Лессінга, які мали величезний вплив на формування німецького романтизму.

[...] Саме тоді, коли наше навчання є, здавалося б, звичайним пригадуванням, нам завжди вказується на пам'ятки древніх, щоб вибудувати дух з допомогою пам'яті. Та чому ми завжди залишаємось стояти поряд з дірваними криницями греків і полишаємо життєдайні джерела давнини? Можливо ми й самі не знаємо напевно про те, що змушує нас обожнювати греків і римлян.³⁷ Звідси походить це прокляте протиріччя в наших символічних підручниках, що до сьогоднішнього дня вишукано оправлені в овечі шкури, але внутрішньо сповнені мертвоти і гіпокритичними вадами.

³⁸ З фр.: підробка.

³⁹ ...Поки хилився над струмком —
побачив себе й закохався
В мрію без тіла, гадає, що тілом
є хвиля холодна.
Ось він над нею завмер,
Наче різблений мармур пароський.
Зором холодним красу свою п'є,
та напитись не може.
Очі свої, дві зорі, й волосся, яким не гордив би
Вахх, або й сам Аполлон,
лежачи над водою, він бачить
Лиця, порослі пушком,
наче з кості слонової шию,
Ніжні уста й вишневий розлив
на лиці білосніжнім.
Все це дивує його, бо й справді
він подиву гідний...
...лежить в холодку на траві і жадливо
П'є безтілесну красу,
в незворушну задивлений воду.
Гине від власних очей,
але врешті підвівся насилу
Й жалісно вигукнув, руки простягши
до лісу німого:
«Хто, вікопомні ліси, нещасливіший
був у коханні!
Ви ж не одну та не раз прихищали
закоханих пару»...
Бачу ось мрію свою, але що мені з того:
до неї
Не дотягнуся — ось так обманутись
закоханий може!
Прикро ще й те, що не безкрай морів,
не дороги далекі
Не верхогір'я, не мури міські
пролягли поміж нами —
Смужка води!..
Вже й наче смужки тієї нема,
що закоханих ділить.
Випірні, хто б ти не був,
не вводи мене, милий, в оману...
Щиру взаємність лице твоє ніжне
мені обіцяє...

Подібно до чоловіка, який споглядає своє тілесне обличчя в дзеркалі, і який, надивившись, йде геть і забуває про свою будову, ми обходимось з древніми. Зовсім по-іншому сидить маляр перед його власною contrefait.³⁸ Нарцис (паросль гарних духів), любить свій образ більш ніж своє життя:

...bibit visae correptae imagine formae.
Spem sine corpore amat, corpus putat esse,
quod umbra est.
Adstupet ipse sibi, vultuque immotus eodem
Haeret vt e Pario formatum marmore signum.
Spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus,
Et dignos Baccho, dignos & Apolline crines,
Impubesque genas & eburnea colla, decusque
Oris, & in niueo mistum candore ruborem;
Cunctaque miratur, quibus est mirabilis ipse.
...opaca fusus in herba
Spectat inexploto mendacem lumine formam,
Perque oculos perit ipse suos; paulumque leuatus
Ad circumstantes tendens sua brachia siluas:
«Ecquis io! siluae, crudelius, inquit, amavit?
(Scitis enim & multis latebra opportune fuistis)...
Et placet & video; sed quod videoque placetque
Non tamen inuenio. Tantus tenet error amantem!
Quoque magis doleam, nec nos mare separat ingens
Nec via, nec montes, nec clausis moenia portis.
Exigua prohibemur aqua...
Posse putes tangi. MINIMUM est quod
amantibus obstat.

Quisquis es, huc exii...

Spem mihi nescio quam vultu promittis —

...lacrymas quoque saepe notavi

Me lacrymante tuas, nutu quoque signa remittis —

In te ego sum. Sensi, nec me mea fallit imago —

Quod cupio, meum est: inopem me copia fecit.

O vitanam nostro secedere corpore possem!

Votum in amantem nouum...»

DIXIT & ad faciem rediit male sanus eandem,

Et lacrymis turbavit aquas, obscuraque moto

Reddita forma lacu est. Quam quum vidisset abire

...clamavit: «Liceat quod tangere non est

Aspicere & misero praebere alimenta furori» —

Ille caput viridi fessum submitit in herba;

Lumina nox clausit domini mirantia formam.

Tum quoque se, postquam est inferna sede receptus,

In Stygia spectabat aqua...

Planxerunt Dryades; plangentibus assonat Echo,

Iamque rogam quassasque faces feretrumque parabant,

Nusquam corpus erat. Croceum pro corpore florem

Inveniunt foliis medium cingentibus albis.³⁹

Святість іде від юдеїв. Втім я її ще не бачив. Я лише чекаю від їхніх філософських творів здоровіших понять, вам на сором, християни! Однак ви відчуваєте тернину доброго імені, від якого походить ваше ім'я,⁴⁰ так само мало, як і честь, яку зробив собі БОГ із прізвиська Сина Людського.

Отже, природа і письмо є матеріалом для гарного творчого наслідуючого духу. Бекон⁴¹ співставляє матерію з Пенелопею, її наглими жінками є світові мудреці та книжники. Історію жебрака, що з'явився при дворі Ітаки,⁴² ви знаєте. Чи ж не переклав її Гомер на грецькі,⁴³ а Поуп⁴⁴ — на англійські вірші?

Та яким чином ми маємо відродити відмерлу мову природи з допомогою мертвих? Завдяки

Я усміхнувся — усміхаєшся й ти,

а заплачу — й у тебе

Бачу сльоза вже бринить.

На кивок мій — кивком одмовляєш

Видно з поруху вуст прехороших,

що ти мені й слово

Мовиш в одвіт, та його з-під води

я не можу вловити.

Він — це я сам! Я збagnув!

Мій образ мене не обдурить!

Палом до себе пройнявся я;

вогнь і ношу, й роздуваю...

Мовиш, знов у своє відображення

вступивсь очима.

Ронить у воду сльозу. Потурбований образ,

хитнувшись,

Наче по хвилі ковзнув.

«Безсердечний, куди ти? — в розпуці...

Зойкнув юнак. — Зупинись! Тут того самотою,

Хто покохав. І якщо твоїх уст

я торкнутись не можу...

Дай хоч дивитись на них,

щоб лютий вогнь мав поживу...»

Ось на зелену траву він поник головою,

і меркнуть

Очі, що ними в свою ж таки вроду

так пильно вдивлявся...

Навіть у темнім житлі, в попідземній

Стиксовій хвилі,

Все він себе споглядав.

Наяди за ним голосили, —

Сестри, й братові в дар

волосся зрізане склали...

Плакали й німфи лісів, і вторила Ехо їм луною.

Про смолоскипи подбали,

про вогнище, ноші сплїтали.

Тїла ж ніде не знайшли, натомість —

шафранові барви.

Квітку, в якій доквіл пелюстки,

мов сніжинки, білили.

Овідій. *Метаморфози*. Кн. III.

Пер. А. Содомори

⁴⁰ Хіба ж не вони зневажають те добре ім'я, що ви ним називаєтесь?

Як. 2, 7

⁴¹ Роджер Бекон (1220—1292) — англійський філософ, монах-францисканець, прізв. «Doctor mirabilis», освіту отримав у Оксфорді та Сорбонні, володів латинською, грецькою, єврейською та арабською мовами. В дискусії щодо універсалій — послідовник Альберта Великого, в коло його зацікавлень входили математика і природничі науки, велику вагу надавав досвідній перевірці дедуктивного знання. Головні праці «Opus majus», «Opus minus», «Opus tertium». Також йому належать праці з алхімії. В народних творах 15—16 століть виступає як чарівник. Завдяки підтримці папи Климента IV провів у тюрмі значно менше років, ніж міг.

⁴² В грецькому епосі Пенелопа — це дружина царя Ітаки, героя Троянської війни і головного персонажа однойменної поеми Гомера — Одиссея (лат. Улісс), символ подружньої вірності. А згаданим жебраком є замаскований Одиссей, що повернувся додому після довгої мандрівки і завдяки хитроцям перебив усіх женихів Пенелопи, що претендували на його майно.

⁴³ Цікава думка, але ж тоді — з якої мови: чи, за його власним висловом «з мови ангелів», чи ж він є послідовником Філона Олександрійського?

⁴⁴ Александер Поуп (1688—1744) — англійський поет, визначний представник англійського класицизму, майстер дидактичної поезії і героїчного куплету, перекладач Гомера англійською (його переклади грецького епосу вважались найголовнішими аж до романтичного часу).

прошам до щасливої Арабії, хрестовим походам в країни Сходу і через відновлення їх найкращої в світі магії, яку ми мусимо здобути як трофей з допомогою бабських хитрощів. Опустіть очі, ліниві тельбухи! І читайте те, що споетизував про магію Бекон.⁴⁵ Тому що шовкові ноги в танцювальних черевичках не перенесуть вас через таку складну мандрівку: тому позвольте вказати вам шлях однією гіперболою.⁴⁶

[...] Отже, свідчення ІСУСА — це дух пророцтва⁴⁷ і перша ознака, якою він являє маєстат свого образу слуги, перетворює священний кодекс книг в старе добре вино, яке уникне присуду кухарів і посилить слабкі шлунки мистецьких суддів. [...]

Після того, як БОГ вичерпався через природу і письмо, через сотворіння і провидців, через оснування і фігури, через поетів і пророків, й розмовляв з нами із Othem,⁴⁸ і так він говорив до нас у надвечір'ї через свого Сина, вчора і сьогодні, аж до того часу, поки обіт його майбутнього також буде сповнений не лише в образі слуги:

Ти, царю небесний, Госпде Ісусе Христе!
Що є вічним сином Бога Отця,
Що не знехтував лоном Діви...

Коли б наших жартівливих софістів, які юдейського законодавця мають за віслюка, а вислови їхніх майстерзінгерів⁴⁹ поцінують нарівні з голубиним послідом, хотіли б обізвати дурними бісами, то був би винесений вирок за хулу. Та все ж день ГОСПОДА викриє їх [...].

Той день ГОСПОДА, що надасть мужності християнам проповідувати про смерть ГОСПОДА, викриє найдурніших сільських бісів з-поміж усіх ангелів, яким вже приготовлено пекельний вогонь. Біси вірять і тремтять! Але збочені через лукавство розуму ваші чуття не тремтять. Ви смієтеся, коли Адам, грішник і мудрець Анакреон,⁵⁰ вдавився виноградним зернятком! [...]

Давайте послухаємо тепер про головні підсумки його нової естетики, яка є найдавнішою: бійтесь Бога і шануйте Його, оскільки прийшов час Його суду, і молитесь до Того, Хто сотворив небо і землю, море і джерела!

⁴⁵ Магія ґрунтується найбільше на тому, що будову і сотворіння природних та суспільних речей позначає символічно. Бекон, 3-тя Книга про зростання наук.

⁴⁶ Тож дбайте ревно про ліпші дари, а я вам покажу путь іще кращу!

1 Коринт. 12, 31

⁴⁷ І я впав до Його ніг, щоб вклонитись Йому. А Він каже мені: «Таж ні! Я співслуга твій та братів твоїх, хто має засвідчення Ісусове, — Богові вклонися!» Бо засвідчення Ісусове — то дух пророцтва.

Одкров. 19, 10

⁴⁸ З давньонім.: дихання, сфера духу (Odem).

⁴⁹ Представники пізньосередньовічного співаного поетичного мистецтва «майстерзангу», яке походить із «міннезангу», традиція поетичного змагання яких ґрунтується в релігійних співочих братствах, що пізніше перетворились в поетичні цехи.

⁵⁰ Грецький лірик з 6 ст. до Р. Х. з Іонії, автор пісень про вино і кохання.